

Рудницька С.Ю., Гуцол К.В. Наративна компетентність як визначальна складова комунікативної компетентності особистості // Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства. Збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2021 р., м. Ніжин) / за ред. М.В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. [258 с.] С. 10-16.

Рудницька С.Ю., доктор психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

Гуцол К.В., PhD з психології, науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

НАРАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Сучасне гуманітарне знання впродовж останніх десятиріч зазнало принципових змін, які поступово набули чітких форм переходу до постнекласичної стадії його розвитку, що, у свою чергу, зумовило розширення предмету дослідження особистості в психології: спостерігається радикальне зростання значущості ціннісно-смыслового потенціалу пізнавальної і перетворюючої діяльності людини. У межах постнекласичної методології особистість постає як суб'єкт самодетермінації, саморозвитку, самопроекування, включений у різні соціокультурні дискурси, як людина, «що укорінена у світі культури, з яким вона взаємодіє і за допомогою якого вона себе творить» [14; с. 9].

У руслі психолого-герменевтичного підходу дослідження різних дискурсивних практик особистості актуалізують проблему змісту та результативності її життєздійснень, сформованості та розвитку певних умінь, навичок, властивостей, здібностей, особистісних характеристик, що визначають її здатність до вибудовування, організації, упорядкування, осмислення, інтерпретації та реінтерпретації життєвого й особистісного досвіду. У контексті розв'язання цих проблем широкі перспективи відкриває компетентнісний підхід, що набуває стрімкого розвитку в сучасній науці, у 11 контексті якого компетентність проблематизується як інтегральне динамічне особистісне утворення, що формується та розвивається в процесі вибудовування особистісного досвіду, та забезпечує продуктивність життєздійснень особистості шляхом успішного розв'язання актуальних життєвих задач, що постають перед нею.

Під комунікативною компетентністю розуміють оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності на основі мовленнєво-поведінкових знань (О.С. Антонова [1]), вибір і реалізацію програм мовленнєвої поведінки в

залежності від здатності людини орієнтуватися в певній ситуації спілкування, уміння класифікувати ситуації в залежності від теми, комунікативних настановлень, що виникають до та під час спілкування у процесі взаємної адаптації (М.М. Вятютнев [4]), оволодіння словом з метою ефективного спілкування (Л.А. Нефьодова [12]), засвоєння теоретичних знань у галузі комунікації, що полягає в передачі інформації від людини або групи до людини або групи і передбачає практичне володіння формами взаємодії в процесі життєдіяльності за допомогою мови та інших знакових систем (В.Е. Мільман [10]).

Комунікативна компетентність поєднує в собі низку компетентностей, що забезпечують ефективність різнорідної взаємодії людини в соціокультурному середовищі та, насамперед, передбачає: знання мовних одиниць, оволодіння відомостями про мову як багаторівневу динамічну структуру; здатність реалізовувати всі види мовленнєвої діяльності (слухати, говорити, читати, писати); здатність до інтерактивної активності у соціумі, добирати відповідні етикетні формули в ситуаціях спілкування зі співрозмовниками різного соціального статусу; готовність вести монолог, діалог, полілог, використовуючи вербальні і невербальні засоби спілкування, вміння зацікавити аудиторію, знання стратегій ведення конструктивної дискусії [2]. Отже, серед складових комунікативної компетентності доречно виділити: загальну мовленнєву компетентність, діалогічну компетентність, інтерактивну компетентність, наративну компетентність.

Найбільша варіативність інтерпретацій у науковій літературі спостерігається щодо визначення поняття загальної мовленнєвої компетентності. Мовленнєва компетентність передбачає знання сполучуваності мовних одиниць, точності їхнього вживання, знання різноманітних засобів мовлення та особливостей їх використання залежно від форми мовленнєвого висловлювання, знання про використання мовних форм у різних типів мовлення.

Діалогічна компетентність особистості передбачає, що вона здатна планувати, реалізовувати і коректувати власну комунікативну поведінку в процесі мовлення згідно конкретної ситуації спілкування, комунікативних намірів та мовленнєвих завдань, відповідно до певних правил спілкування. Втілення принципу діалогічності призводить до децентрації, відкритості в стосунках з навколишнім світом, відповідальності щодо партнерів по комунікації. Діалогічна компетентність припускає розвиток здатності особистості сприймати і враховувати правомірність існування та внутрішню обґрунтованість інших способів висловлювання: інтерпретації, розуміння, міркування тощо.

Принциповою ознакою діалогічної комунікації є суб'єкт-суб'єктна спрямованість спілкування. У діалозі інформація не просто передається, вона відтворюється між партнерами (між співавторами, між Я та Іншим), які мають за мету знайти взаєморозуміння, спільну позицію, конструювання певної спільної системи цінностей тощо [3]. З одного боку, діалогічний суб'єкт намагається приєднатися до способу мислення партнера по комунікації, досягти підстави його інтерпретацій, внутрішню логіку міркувань. З іншого – діалогічність передбачає існування неминучої дистанції між людьми, між Я та Іншим [3]. Отже, у процесі діалогу формується смисловий простір, в якому суб'єкти комунікації співіснують та взаємозбагачуються, зберігаючи при цьому власну самобутність. Інтерактивна сторона комунікації полягає в організації взаємодії між спілкуванням осіб, які в цьому процесі обмінюються не тільки знаннями, ідеями, почуттями, а й діями.

Інтерактивна компетентність може бути схарактеризована як комунікативна здатність особистості, що дозволяє їй у різні способи продуктивно організувати спільну діяльність і спілкування. У результаті опанування зазначеної компетентності в особистості здійснюються позитивні зміни в організації комунікативних видів діяльності, управлінні динамікою розвитку групи, регулюванні стосунків з різними людьми, управлінні дискусією тощо, що, у свою чергу, пов'язано з розвитком особистості та призводить до найбільш повної її реалізації в різноманітних ситуаціях взаємодії.

До комунікативних компетентностей відносять також наративну компетентність особистості. Згідно поглядів Є.С. Михайлової, наративна компетентність – це комунікативна здатність, що характеризує готовність та вміння особистості послідовно представляти оповідь про подію, висвітлювати її етапи, описувати учасників, місце та особистісне ставлення до теми і предмета розповіді відповідно до норм соціальної взаємодії, що прийняті в певній культурі [11].

У психолого-герменевтичному підході наративізація розглядається як технологія, яка сприяє трансформуванню зовнішніх подій у внутрішній досвід особистості через їх впорядкування згідно з ознаками наративного тексту. Наратив постає моделлю, за допомогою якої особистість осмислює реальність, адаптується до неї, оскільки він сам є складовою цієї реальності. Наратив становить відкритий динамічний фрейм, який уможливорює наближення до меж реальності, що перманентно відтворюється [13]. Він привносить узгодженість та впорядкованість у досвід людини і трансформує цю впорядкованість, у разі коли досвід та/або його тлумачення змінюються.

Наратив уможливорює поєднання минулого досвіду особистості з теперішнім і з майбутнім, який проектується особистістю. Він узгоджує між

собою різні за часом, тематичним і смисловим наповненням «версії особистості» та породжує проекти власного життя та самої себе [7; 8; 9].

На думку Н.В. Чепелевої, наратив становить не лише важливий інструмент розуміння та інтерпретації особистого досвіду, навколишньої реальності, а й провідний засіб саморозуміння та саморозвитку особистості, які є важливими чинниками її самопроекування [14].

При цьому здатність людини продукувати власні наративи припускає володіння всіма елементами наративної структури (тобто сформованість у неї наративу як фрейму), а також володіння «набором» базових соціокультурних наративів, уміння на їх основі розгортати наративні структури у зв'язну розповідь. Здатність виявляти та інтерпретувати наративні висловлювання адресанта передбачає вміння особистості побачити за розповіддю Іншого його індивідуальний наратив, «Я-Текст».

Під наративною компетентністю ми розуміємо здатність особистості ідентифікувати та інтерпретувати наративні висловлювання Іншого, тобто, виявляти наративи в соціокультурних та особистих дискурсах і породжувати на їхній основі власні наративні конструкти [5; 6]. У структурі наративної компетентності ми пропонуємо виділити передсмисловий, смисловий та метасмисловий рівні, що співвідносяться із значеннєвим та смисловим рівнями розуміння тексту за Н.В. Чепелевою [15].

1. Основною характеристикою передсмислового (значеннєвого) рівня є відновлення змісту, що мав на увазі його автор. Основними механізмами цього процесу є когнітивні операції: структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення і семантичне зважування [16].

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні можна віднести вміння виділяти окремі текстові елементи, складові частини тексту наративу, виокремлювати певні ситуації, що експлікуються в текстових висловленнях, уміння стисло переказувати зміст тексту наративу, складати розгорнутий його план, ставити запитання за змістом тексту. 14

2. На смисловому рівні відбувається процес трансформації змісту тексту в іншу знаково-смислову систему, тобто переосмислення тексту реципієнтом. У випадку смислового розуміння, яке досягається в результаті діалогічної взаємодії з текстом, основним критерієм є синтез, породження нового смислу, що базується на «смисловій основі» вихідного повідомлення. Основним механізмом цього процесу є інтерпретація, яку Н.В. Чепелева розглядає як «накидання смислу на текст», що призводить до відкриття в повідомленні смислу, відсутнього у вихідному тексті [18]. Серед критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні

доцільно віднести вміння визначати в тексті наративу його тему (предмет, сутність), формулювати основну думку (ідею), виділяти проблему, до розв'язання якої прагне автор, висувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту тексту наративу, ставити питання до автора (питання-здивування, питання-роздуми, питаннязаперечення тощо) [16]

3. На наш погляд, третім рівнем розуміння тексту і, відповідно, третім рівнем сформованості наративної компетентності особистості є метасмисловий рівень, на якому здійснюється рефлексія підстав інтерпретаційних процесів, що відбуваються на попередньому, смислового рівні.

Основним механізмом тут, на наш погляд, виступає процес тлумачення, який Н.В. Чепелева визначає як розгорнуту рефлексію не тільки сприйнятого повідомлення, але й власних інтерпретаційних процесів та роз'яснення їх Іншому [16]. Феномен «присутності Іншого» є характерною рисою діалогу на цьому рівні, у процесі якого відбувається саморозкриття для Іншого – смислова презентація особистості. Отже, третій рівень розуміння тексту передбачає сформованість у особистості смислової рефлексії, що становить основу її саморегуляції.

До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні вважаємо за доцільне віднести вміння індивіда припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу, та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення, рефлексувати підстави власних інтерпретаційних процесів, прогнозувати ефект (наслідки) від знайомства з певним наративом, аналізувати труднощі, що виникають при розуміння тексту наративу.

Таким чином, можна підсумувати, що розвиток наративної компетентності особистості передбачає оволодіння низкою компетентностей:

- тематичною організацією досвіду особистості шляхом створення «Я-висловлювань»; 15
- просторово-часовою та причинно-наслідковою структуралізацією подій та визначенням способів детермінації свого досвіду шляхом побудови наративів та автонаративів;
- ціннісно-смисловою інтеграцією досвіду особистості та його консолідацією з особистісним досвідом шляхом виділення головної лінії (лейтмотиву) власного життєвого твору, яка закарбовує смислову систему особистості, що забезпечує смислову регуляцію життєздійснень особистості.

Література

1. Антонова О. С. Активные методы формирования коммуникативной компетентности с использованием фреймов. *Труды БГТУ*. Минск : БГТУ, 2016. № 5 (187). С. 214–217.
2. Арефьев Р. С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетенции в педвузе. *Проектирование инновационных процессов в социокультурной и образовательных сферах* : материалы 7- й Междунар. науч.-метод. конф. В 2 ч. Ч. 1. Сочи : РИО СГУТиКД, 2004. С. 74–76.
3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики : исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 504 с.
4. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах. *Русский язык за рубежом*. 1977. № 6. С. 38–45.
5. Гуцол К. В. Наративна компетентність як чинник розвитку здатності особистості до самопроекування. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика. Київ. Житомир, 2018. Вип. 11. С. 122–133.
6. Гуцол К. В. Теоретико-методологічні основи дослідження наративної компетентності особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика. Київ. Житомир, 2017. Вип. 10. С. 167–185.
7. Гуцол С. Ю. Метафора як спосіб символічного вираження внутрішнього досвіду особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2007. № 3 (21), ч. 2. С. 109–116.
8. Гуцол С. Ю. «Сюжет перехода» как мифологическая форма воплощения личностного проекта студенческой молодежи. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 8. 2014. С. 73–82.
9. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості структурних складових неоміфологічного наративу. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. № 1. С. 103–108.
10. Мильман В. Э. Рабочая мотивация и удовлетворение трудом. *Психологический журнал*. 1985. №5 (6). С. 62–72.
11. Михайлова Е. С. Конститутивные признаки детского нарратива. *Инициативы XXI века*. 2014. № 4. С. 130–131.
12. Нефедова Л. А., Ухова Н. М. Развитие ключевых компетенций в проектном обучении. *Школьные технологии*. 2006. № 4. С. 30–43.
13. Проблемы психологической герменевтики / Под ред. Н. В. Чепелевой. Киев : Изд-во Национального педагогического ун-та им. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с.
14. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 276 с.

15.Чепелева Н. В. Розуміння – Інтерпретація – Тлумачення. *Технології розвитку інтелекту*. 2017. Т. 2. Вип. 6 (17). URL : [http://psytir.org .ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/301](http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/301) (дата звернення : 12.02.2019).

16.Чепелева Н. В. Текст і читач : посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2015. 124 с.

Примітка : синій шрифт – нумерація сторінок.